

zontů, které plynule pokrývají vývoj od mohylového horizontu slovenské lužické kultury až po úsek halštatský, tj. platenický. Vlivy podunajského halštatu, projevující se některými výraznými keramickými jevy (tab. LXI: 2,5), by případně mohly být datovány i níže; výrazný tlak z Podunají do lužické oikumeny se např. na Moravě projevuje zvláště až v HD.

Podrobně, s náležitou orientací v odborné literatuře, je podána analýza bronzových předmětů. Speciální subkapitola je věnována metalurgické činnosti na lokalitě: dokládá ji řada zlomků kadlubů. Autoři právem předpokládají existenci slevačské dílny na Hradištích, jmenovitě ve slezském stupni vývoje; právě tato skutečnost podporuje předpoklad centrální funkce lokality v rámci širšího regionu středního Pováží. Zejména kovolitectví je tu asi již dokladem pokročilého „řemeslného“ způsobu výroby, dosvědčujícího prvky druhé společenské dělby práce. Pobedimská Hradišťa se tak řadí k výrobním střediskům své doby podobně jako Velem-Szentvid, Sághegy nebo dosud málo známé Zémianské Podhradí. Zanedbatelná není ani výroba kostafská, která stejně jako hrnčířství, bednářství, kozařství a textilnictví tvořila druhou, více snad podomáckou složku výroby materiálních statků.

IV. kapitola je věnována kultovnímu místu na Hradištích. Jeho rekonstrukci (obr. 43) koncipuje J. Paulík na základě terénních zjištění (značné porušení terénu v těchto místech je tu citelným handicapem), některých analogií i vlastních starších zkušeností. Existenci dvou, poměrně rychle za sebou následujících fází sakrálního místa (HB₂, HC) lze akceptovat, zvláště je-li tento předpoklad potvrzen i náleзовou situací s průkaznou keramikou. Rekonstrukce vždy tří obvodových jam, lokalizovaných v myšleném kruhu kolem centrálního bodu, je — podle mého názoru — hypotetická, ač ne nepravděpodobná (z jámy e není uváděn vůbec žádný inventář a jáma f je pouze presumována). Každopádně je objev tohoto ústředního sakrálního místa konkrétním pohledem do religiózního života lidu té doby a v souvislostech s dnes již existujícími analogiemi má i průkaznou hodnotu. Pasáž o významu a chronologii dvojitých nádobek pak tuto hodnotu zvyšuje ještě i z hlediska teoretického.

Závěrem rekapitulují autoři především čtyři základní fáze osídlení Hradišť (A—D) se zřejmou snahou podložit prostým archeologickým časovým dimenzím určitý historický děj. Tak fáze A je charakterizována nejprve vlivem čačianských velmožů (A₁), po jejich odchodu „vládou“ velatických náčelníků (A₂); je synchronní se stupněm Mikušovce a Diviaky I slovenské lužické kultury. Fáze B se odvíjí již po zániku moci velatických „knížat“ a vyznačuje se příklonem k severní oikumeně lužického lidu; lze ji synchronizovat se stupněm Diviaky II lužické kultury. Fáze C představuje vrchol intenzity osídlení „řemeslné činnosti“ i aktivity lužického lidu jižním směrem, s čímž nějak souvisí i vznik kultovního okrsku; jde o úsek zralé pozdní doby bronzové, synchronizovatelný s podolskou kulturou a autoři jej navrhuji označit jako stupeň Pobedim. Fáze D znamená poslední rozmach osídlení již na počátku doby železné, kdy opět začíná postupně sílit vliv vyspělého Podunají. Za nových ekonomických, kulturních i politických poměrů v halštatu však osada brzy ztrácí svůj význam.

Pozoruhodná je absence jakéhokoli opevnění osady: v žádné z uvedených fází zřejmě sídliště nebylo vůbec ohrazeno. Smělý předpoklad, že na fortifikaci tohoto výrobního a snad i obchodního centra kraje neměli zájem ani výrobci, ani konzumenti, patrně najde i své kritiky. Ale faktem zůstane, že na lokalitě je intenzivní metalurgická činnost prokázána a že místo hrálo úlohu zprostředkovatele mezi lužickou a středodunajskou zónou popelnicových polí.

Monografie o pobedimských Hradištích zaujme interesanta jak po stránce pramenné a dokumentační, tak — a to zejména — po stránce interpretační. Je třeba vysoce ocenit snahu autorů o co nejširší historickou interpretaci archeologických pramenů. I za cenu někdy dost odvážných dedukcí se postupně propracovali od mrtvých archeologických materiálů až po značně podrobné údaje výrobní a nadstavbové sféry. Činí tak se značnou invencí, nápaditostí a logikou úsudku. Je pak na čtenáři, aby sám rozpoznal hranici, která dělí archeologická fakta a z nich vybudované předpoklady.

Vladimír Podborský

Tři příspěvky ke studiu civilizace popelnicových polí

V r. 1982 se objevily shodou okolností téměř současně tři významné materiálové práce, zpřístupňující výsledky terénních výzkumů na klíčových pohřebištích lidu popelnicových polí ve střední Evropě. Prvé dvě se vztahují k lužickému okruhu (Kietz, Moravičany), třetí k okruhu středodunajskému (Podolí). I když jde o práce typu „Fontes“ je třeba jejich vydání kvitovat s velkým povděkem, neboť představují výchozí materiál nesmírné hodnoty pro jakékoli další studium civilizace popelnicových polí ve střední Evropě.

M. Gedl: *Cmentarzysko ze schyłku epoki brązu w Kietrzu I*. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1982, 187 str. včetně 4 textových obrázků a 61 celostránkových kresebných tabulek.

Nekropole lužického lidu v Kietrzu v Horním Slezsku je dnes již pojmem evropské archeologie. M. Gedl jí věnoval téměř 30 roků intenzivní výzkumné a publikační práce. Rozkládá se na ploše asi 15 ha a lužický lid jí používal od počátku II. per. br. do LB. Dnes je těžko možno odhadnout kolik pohřbů tu bylo celkem uloženo (prvé nálezy odtud pocházejí z r. 1867); v letech systematického výzkumu (1956—1980) jich M. Gedl prozkoumal na 3 700, v dobách záchranných prací (1930—1942) jich otevřeli nejméně 463.

Pohřby z jednotlivých časových fází tvoří na pohřebišti více méně samostatná seskupení. Halštatská část (HC) se stala již před časem předmětem monografického zpracování (M. Gedl, *Cmentarzysko halsztackie w Kietrzu, pow. Głubczyce*, 1973). Hroby z konce doby bronzové (V. per. br.) tvořily na nekropoli 3 skupiny: východní podlehla zkáze stejně jako její inventář z cca 150 hrobů zachráněných zde 1931/32; západní obsahovala 230 pohřbů, byla kompletně prokopána a bude podle propozice M. Gedla publikována ve 2. díle nadepsané práce; centrální skupina, z větší části autorem prozkoumaná, z menší zničená v 19. stol., pak je předmětem recenzovaného 1. dílu.

Centrální skupina obsahovala původně nejméně 300 hrobů na kruhové ploše o průměru 40—45 m. Pravidelným výzkumem se získal přehled o 201 pohřbech (č. 178—388) a jejich inventářů. Šlo vesměs o prosté žárové hroby, jen ve 28 případech se kremace nenašla (kenotařické pohřby?). 56 % tvořily hroby popelnicové, 13 % hroby s kremací rozptýlenou v hrobové jámě, hrob č. 222 měl kremací pokrytou mísou obrácenou dnem vzhůru. Hrobové jámy, pokud se podařilo je identifikovat, měly rozměry zřídka větší 1 m a vesměs postrádaly jakékoli kamenné či dřevěné konstrukce. Počet nádob v hrobech se pohyboval od 5 do 10 kusů (extrémně 1 až 22 nádob). Jen 36 hrobů (18 %) bylo vybaveno bronzovými předměty (nejpočetnější hrob 380).

Pro datování pohřebiště je vedle typických keramických tvarů rozhodující i několik bronzů, jmenovitě břitva typu Určice, jehlice s drobnou vázičkovitou hlavicí, jehlice s kulovitou hlavicí s výstupkem a jehlice s válcovitou hlavicí s vrchlíkem. Jde o inventář profilující tuto část nekropole do vyspělé V. per. br. (fáze Kietrz IVb), čili HB₂ podunajské periodizace; starších (HB₁) i pozdních (HB₃) prvků zde téměř nenalezneme. Inventář hrobů znovu potvrzuje známý fakt, že hornoslezská skupina lužické kultury má na střední a severní Moravě právě ve fázi Kietrz IV — Domamyslice — Celechovice nejužší analogie.

Podstatnou část knihy tvoří popisy hrobů a jejich inventáře, tedy materiál trvalé pramenné hodnoty. Připojené kresby hrobového inventáře jsou provedeny odpovídající technikou a se všemi náležitostmi. Vinou použití málo kvalitního papíru a formátu knihy se však stínování kreseb (v podstatě zbytečně) mnohde slilo a některé drobné předměty (tab. VIII:4—8, LVIII:1—16, LXI:15,16) tak zůstávají málo čitelné.

J. Nekvasil: *Pohřebiště lužické kultury v Moravičanech 1, 2*. *Fontes Archaeologiae Moraviae* XIV—1,2, Brno 1982, 493 str., 364 kresebných tabulek.

Jednotlivé klíčové lokality se stávají osudem některých badatelů. Pro člena Archeologického ústavu ČSAV v Brně J. Nekvasila se takovým osudem stala nekropole lužického lidu v poloze „Dílečky“ u Moravičan, okr. Šumperk. Od r. 1953 do r. 1968, tedy plných 16 let, vedl zde — za ne vždy příznivých podmínek — systematický výzkum; čas od času byl nucen prokládat plánovitě odkryv také záchrannými pracemi. Prozkoumal plochu asi 1 800 m² a téměř v úplnosti prokopával 2 okrsky pohřebiště: starolužický a halštatský. Stopy středního, slezského, úseku tu zatím zjištěny nebyly. Celkem zachytil a zdokumentoval 1 260 hrobů a další objekty a skupiny nálezu s pohřebištěm související i nesouvisející. Z hrobů pochází obrovský materiálový fond, především keramický, ale i metalický a antropologický. Zrekonstruovat, zinvestovat a zdokumentovat tento fond bylo dalším, možná ještě složitějším úkolem, než vlastní terénní výkopová práce. A tak se po 14 letech od skončení výzkumu dostává do rukou odborné veřejnosti uctyhodný, dvousvazkový katalog nálezů z moravičanské nekropole. Je svědectvím promyšlené a uvážené metodiky terénních prací i vši dokumentace a dlouhodobého autorova úsilí o dovedení díla započatého r. 1953 do zdárného konce.

Dvousvazkový katalog je sice výsledkem dlouhodobé vyčerpávající práce, ale z hlediska prehistorického teprve prvním krokem k celkovému zúročení mnohaletého úsilí. Lze si v této souvislo-

sti položit otázku, stačí-li život jedince k tomu, aby se zdarem a v plné šíři obsáhl všechna stádia výzkumu klíčové lokality až po historické zobecnění. Zkoncipuje-li např. J. Nekvasil historický náhled výzkumu moravičanského pohřebiště do r. 1988, uplyne právě 35 let, tj. jeden plný produktivní lidský věk, od počátku díla!

Úvodem k textové části katalogu podává autor některé metodické zásady, podle nichž řídil již terénní výzkum, i jeho dokumentační zpracování. Jde např. o identifikaci počtu pohřbů, která ani ve spolupráci s antropologem nebude snadná, o možnost zjištění, či následného určení mělce uložených hrobů, o interpretaci hrobů bez kosterních pozůstatků, o doklady vylupování pohřbů, zvláště staroluzických mohyl atd. Dále autor klasifikuje typy hrobů: pro staroluzický stupeň jde o hroby jámové, dolíkové, bezpopelnicové, rozptýlené, popelnicové a zásobnicové; pro halštatský stupeň jsou rozlišeny hroby amforové, komorové, urnové, pod misou a hromádkové. Dotýká se i problémů nomenklaturních; poukazuje na skutečnost, že pro lužickou kulturu není dosud zpracováno jednotné názvosloví památek hmotné kultury. Toto konstatování znovu navozuje otázku zavedení jednotných deskripčních, příp. i formalizovaných postupů dokumentace velkých nálezových komplexů. Pro pohřebiště typu Moravičany by formalizovaná deskripce navíc umožnila i snazší statistické vyhodnocení, neuvažujeme-li již přímo o strojní výpočetní technice. Pro zavádění jednotných deskripčních formalizovaných postupů — zdá se — u nás dosud nedozrály podmínky.

Druhý svazek moravičanského katalogu přináší kvalitní grafickou, jednotně koncipovanou dokumentaci mobiliáre pohřebiště. Kresby jsou přesné, výstižné a vzhledem k formátu svazku i dobře čitelné. Zavedení jednoduchého grafického kódu usnadňuje dobrou orientaci v úpravě povrchu nádob. Uspořádání masy materiálů na jednotlivých tabulkách je přehledné, jednoduchá je i orientace v rozměrových relacích předmětů.

Oba objemné svazky Nekvasilova moravičanského katalogu splňují i velmi přísné požadavky, které na práci tohoto druhu mohou být kladeny. Také po stránce polygrafické můžeme být tentokrát plně spokojeni. Autorovi přejeme, aby se stejným zdarem dokončil a co nejdříve otiskl i závěrečné zhodnocení svého životního díla. Již v tomto stádiu však je jeho práce velkým přínosem české i evropské archeologii.

J. Říhovský: *Das Urnengräberfeld von Podolí*. Fontes Archaeologiae Moraviae XV, Brno 1982, 82 str., 7 textových obrázků a 33 kresebných tabulek.

Popelnicové pole u Podolí, okr. Brno-venkov, je legendou poznání pravěku, a to opět nejen ve smyslu úzce regionálním nebo čistě moravským. Od doby, kdy na základě výkopů členů MAKU (1907) vypracoval I. L. Červinka pojem „podolský typ“, změnila se podstatně celá koncepce vývoje středodunajských popelnicových polí a došlo se k pevně kulturní i chronologické determinaci podolské kultury; nemalou zásluhu na tomto dnešním nazírání má právě J. Říhovský, jehož početné práce razily před 25—30 léty cestu progresivní koncepci vývoje popelnicových polí ve středním Podunají.

Tyž badatel se podjal také velmi nevděčné, ač neobyčejně prospěšné úlohy zrevidovat, utřídit a zkatalogizovat památky z eponymní podolské lokality (trať „Šelovice“ a „Palouky“), které se do dnešního dne dochovaly. Ve sbírkách Moravského muzea v Brně, v nepatrném počtu i jinde, je přechovávalo značné množství nálezového inventáře, zvl. keramiky, ze starších výkopů na podolské nekropoli, ale ve stavu pro vědecké vyhodnocení nikterak příznivém. Značná část keramiky zůstala dokonce do novější doby tak, jak ji badatelé MAKU v terénu výzvedli. V. Dohnal před bezmála 30 léty se prvý pokusil o restauraci této keramiky, ale v rámci příprav diplomního úkolu byla tato práce přirozeně nad jeho síly.

J. Říhovský zpracoval nejen dějiny nálezů a výzkumů na lokalitě (80. léta 19. stol., počátek 20. stol., výzkum členů MAKU r. 1907 a A. Hamřika patrně téhož roku, výzkum ArÚ ČSAV v Brně r. 1974, 1975 a 1977), nýbrž shledal také veškerý existující nálezový inventář, sestavil nálezové celky kde to bylo možné a pokusil se rekonstruovat i celkovou situaci na pohřebišti: registruje něco přes 145 zárovňích hrobů s jakous takous dokumentací, s nejméně 540 nádobami a dalšími metalickými milodary. Počet zničených hrobů dnes již nikdo ani neodhadne. Podle autora monografie obhájila plocha pohřebiště okolo 15 000 m² (srov. plánec pohřebiště na obr. 1) a původní počet hrobů se mohl pohybovat kolem 600.

Popisům dochovalého inventáře, doplněným příslušnými obrázky (škoda, že formálně dokonale kresby na tabulkách jsou provedeny příliš jemnými čarami, takže ne vždy se dobře reproduko-

vály), je věnována podstatná část díla; v ní je také vlastní hodnota monografie. Autor však tuto materiálovou pasáž doplnil i základní analýzou pohřebního ritu a rámcovou typologií keramiky, bronzových, železných, kostěných a parohových předmětů.

Závěrem resuméje datování pohřebiště. Jen nepatrné počty hrobů patří mladší době bronzové nebo halštatské; těžiště nekropole spočívá v HB, kdy jsou zde zastoupeny střední, mladší a pozdní vývojové stupně podolské kultury s nezanedbatelnou příměsí slezských keramických tvarů. Přítomnost slezské keramiky vysvětluje J. Říhový jednak blízkostí hraniční zóny lužického a středodunajského okruhu, jednak faktem pronikání lužického lidu právě v mladší fázi HB k jihu.

Recenzovaný svazek se jistě stane základním doplňkem knihovny všech specialistů studia popelnicových polí. Autor pak jistě tuto v podstatě materiálovou práci záhy doplní historickou analýzou moravské podolské kultury v nejšířším středodunajském kontextu.

Vladimír Podborský

Pamětník Muzeum Miedzi I. Legnica 1982, 271 str., početná vyobrazení v textu.

Jako první svazek „Památníku Muzea mědi“ vyšla v jubilejním roce 20. výročí založení muzea a 25. výročí objevu měděných ložisek legnicko-glogovského kraje první část materiálů z mezinárodní konference „Metalurgie mědi a bronzů ve II. — polovině I. tisíciletí př. n. l. ve střední Evropě“ (Legnica 13.—17. 11. 1979). Sborník přináší — v redakci Zb. Bukovského — celkem 18 statí polských specialistů; druhá část materiálů (především zahraničních badatelů) bude podle propozic organizátora celé akce Zb. Bukovského otištěna ve 27. čísle časopisu Archeologia Polska.

Sborník otevírá závazná stať Zb. Bukovského, resumující dosavadní terénní výzkumy kovolitecké osady lužického lidu v Grzybianech, woj. Legnica, o nichž autor již referoval na řadě mezinárodních setkání a v tisku. Ze tří horizontů (HB, HC—D) poloostrovní osady na jezeře Koskowickém je nejdůležitější odkryv prostorné kovolitecké dílny, rozkládající se na ploše přes 120 m² (v textu německého resumé je uvedena plocha 90—100 m²), související s II. horizontem osady (HC). Vedle dokladů vyslovené metalurgické činnosti (přes 1 500 zloмок kadlubů, tavicí kelímky, nálevní lžice, dýzny, modely, polotovary, ciselérské parohové kladívko) jsou tu zveřejněny i důležité doklady dřevěných komunikačních konstrukcí osady (kulatinou dlážděná cesta, víceřadý vlnolam, zbytky dřevěného mostu atd.) a památky zemědělské činnosti (parohové háky, motky a krojidlo pluhu, zuhelnatělá pšenice, ječmen, mák, lískové ořechy a žaludy). Autor považuje lokalitu za centrum kovovýroby a obchodu, ležící na předpokládané obchodní trase ze Slezska přes Kladskou kotlinu do východních Čech. Nezanedbatelný je poukaz na možnost těžby místních ložisek měděné rudy u Złotoryji (asi 20 km jižně Grzybian).

K úvodnímu referátu se tématicky váží i další dva příspěvky zabývající se technickými otázkami kovolitecké dílny v Grzybianech. L. Gajewski se vrací k charakteristice této pracovní (její, patrně přestřešenou, plochu tvaru oválu odhaduje na 120—150 m²) a soudí na možnou těžbu měděné rudy pro tuto dílnu v okolí Bolesławiec, Nowego Kościola a Złotoryji, zatímco cín měl být získáván z Maďarska a sev. Čech. — Zd. Hensel pak publikuje některé výsledky spektrografických, termických, termogravimetrických a rentgenových analýz vybraných předmětů z Grzybian.

Dalším příspěvkem základní povahy je bohatě ilustrovaná stať M. Gedla o dějinách barevné metalurgie v době bronzové v Polsku. Po přehledu hlavních metalogenních oblastí Evropy (únětické, resp. úněticko-straubinské centrum, maďarsko-sedmíhradské centrum, alpské centrum; přísná časová následnost uvedených těžebních provincií ovšem nesmí být chápána absolutně: např. maďarsko-sedmíhradská zóna — termín je volen dosti nevhodně — má jistě starší kořeny než únětická; škoda také, že k důležité mapce evropských ložisek barevných rud (obr. 1) nejsou uvedeny bližší podrobnosti) podává autor výstižný nástin vývoje metalurgie bronzů v PLR od starší doby bronzové po HD. O těžbě měděných rud v Polsku samém M. Gedl pochybuje; surovinu získával i lužický lid zřejmě z jihu. V mladé době bronzové se — podle výskytu licích forem — ostře rýsuje metalurgická zóna při horní a střední Odře (hroby „slevačů“ z Legnice a okolí); v HC se slevačská činnost koncentruje často v „hradech“ biskupínského typu v povodí řeky Noteče a v HD vzniklo významné metalurgické centrum na Kujavách, které exportovalo až do Švédska a Dánska. Důležitý je soupis a dobrá vyobrazení četných kadlubů z území PLR.

Gedlův obecný přehled vhodně doplňuje stať B. Gedigy o metalurgii lužického lidu ve Slezsku. Kromě publikace dalších licích forem se autor vyslovuje rovněž k otázce možné exploatace měděných a cínových rud ve Slezsku; i když přímých dokladů těžby zatím není ve Slezsku jediná část PLR, kde lužický lid mohl využívat domácí surovinovou základnu. Stran organizace slevačského „řemesla“ soudí B. Gediga na samostatnou profesi kovoliteců a na vznik soukromého vla-